

Василь Ярославович БРИЧ

доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри міжнародного бізнесу та туризму,
Тернопільський національний економічний університет
вул. Львівська, 11, м. Тернопіль, 46000, Україна
E-mail: v_brych@mail.ru
Телефон: +380677435080

Світлана Миколаївна МИКОЛЮК

аспірантка, кафедра інженерного менеджменту,
Тернопільський національний економічний університет
вул. Львівська, 11, м. Тернопіль, 46000, Україна
E-mail: mukolyk_s@mail.ru
Телефон: +380938268752

ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ

Брич, В. Я. Теоретичні та практичні аспекти соціального захисту [Текст] / Василь Ярославович Брич, Світлана Миколаївна Миколіук // Економічний аналіз : зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет; редкол. : В. А. Дерій (голов. ред.) та ін. – Тернопіль : Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету “Економічна думка”, 2014. – Том 16. – № 1. – С. 34-38. – ISSN 1993-0259.

Анотація

Стаття присвячена системному аналізу теоретичних та практичних аспектів формування системи соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Сучасні реалії розвитку держави потребують значного переосмислення сутності соціального захисту дітей, а відповідно, постановки нових завдань, які покликана вирішувати ця система, та механізмів здійснення соціального захисту дітей, що мають бути адекватні ринковим умовам. У статті розкриваються сутність та функції соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування..

Ключові слова: соціальний захист; діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування; соціальне влаштування дітей; опіка (піклування); прийомні сім'ї; дитячі будинки сімейного типу; інтернатні заклади.

**Василий Ярославович БРЫЧ
Светлана Николаевна МЫКОЛЮК**

**ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ И ПРАКТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ФОРМИРОВАНИЯ СИСТЕМЫ
СОЦИАЛЬНОЙ ЗАЩИТЫ**

Аннотация

Статья посвящена системному анализу теоретических и практических аспектов формирования системы социальной защиты детей-сирот и детей, лишенных родительской опеки. Современные реалии развития государства требуют значительного переосмысления сущности социальной защиты детей, а соответственно, постановки новых задач, которые призвана решать эта система, и механизмов осуществления социальной защиты детей, которые должны быть адекватны рыночным условиям. В статье раскрываются сущность и функции социальной защиты детей-сирот и детей, лишенных родительской опеки.

Ключевые слова: социальная защита; дети-сироты и дети, лишенные родительской опеки; социальное устройство детей; опека (попечительство); приемные семьи; детские дома семейного типа; интернаты.

Vasyl Yaroslavovych BRYCH

Doctor of Economics,
Professor,
Head of Department of International Business and Tourism,
Ternopil National Economic University
Lvivska str., 11, Ternopil, 46000, Ukraine
E-mail: v_brych@mail.ru
Phone: +380677435080

Svitlana Mykolayivna MYKOLYUK

PhD Student,
Department of Engineering Management,
Ternopil National Economic University
Lvivska str., 11, Ternopil, 46000, Ukraine
E-mail: mukolyk_s@mail.ru
Phone: +380938268752

THEORETICAL AND PRACTICAL ASPECTS OF FORMING OF THE SOCIAL DEFENCE SYSTEM

Abstract

This article is devoted to the systems analysis of theoretical and practical aspects of forming of population of social security system of orphans and children who are deprived of parental care.

Modern realities of the state development need considerable rethinking of essence of children social security, and accordingly raising of new tasks which this system is called to decide. Also the mechanisms of realization of children social security, which must be adequate to the market conditions must be considered. Essence and functions of realization of social security of orphans and children who are deprived of parental care, are analyzed in the article.

Keywords: *social defence, orphans and children who are deprived of parental care; guardianship (curatorship) foster care; family-type orphanages; boarding schools.*

JEL classification: H550

Вступ

В умовах ринкової трансформації українського суспільства особливого значення набуває вирішення проблем соціального захисту населення, що обумовлено конституційним правом громадян України [1]. Але права людини починаються з прав дитини. Саме тому вивчення, узагальнення та розробка рекомендацій і пропозицій щодо розв'язання проблеми формування і функціонування дієвої системи соціального захисту дітей, особливо дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, набуває особливої актуальності.

Наукові дослідження з питань розробки теорії соціального захисту населення та вдосконалення практичної діяльності держави в цьому напрямі проводяться в спеціалізованих науково-дослідних установах. Окремим аспектам соціального захисту присвятили свої праці вітчизняні й зарубіжні вчені та фахівці, зокрема А. Александрова, А. Базиліук, Н. Борецька, Л. Вернигора, В. Волик, Д. Галлагер, О. Гаряча, Н. Гринчук, Ю. Дехтяренко, Б. Зайчук, І. Калачова, В. Кириленко, В. Лагутін, Е. Лібанова, Б. Надточій, Л. Ніконова, О. Новікова, Б. Річман, В. Скуратівський, М. Ганслі Теренс, Й. Хендшель, П. Таундсен, Ю. Шклярський та багато інших.

Мета статті та завдання

Проте, незважаючи на досить широке коло висвітлених питань, актуальною залишається проблематика, пов'язана з теоретичними та практичними основами зазначеної сфери наукових досліджень, розкриття сутності та функцій соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. На нашу думку, неможливими виглядають пошуки напрямів реформування системи соціального захисту дітей без теоретичних та практичних аспектів обґрунтування сутності предмета розгляду. Саме з цих позицій слід розуміти актуальність дослідження, основні результати якого наведено в статті.

Переосмислення сутності соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, відповідно до нових завдань, які покликана вирішувати ця система, та шляхів вдосконалення соціального захисту сиріт, що мають бути адекватні трансформаційним перетворенням у суспільстві.

Виклад основного матеріалу дослідження

Поняття соціального захисту досить широке і охоплює всі верстви населення тією чи іншою мірою. Це, з одного боку, дає дуже великий обсяг емпіричного матеріалу, а з іншого - ускладнює аналіз цієї сфери людської діяльності.

У вітчизняній економічній науці широко вивчається сутність таких категорій, як праця, заробітна плата, але інтерес до їх розкриття не зменшується. Водночас дослідженню саме сутності соціального захисту населення присвячено не так вже і багато праць, хоча він чинить значний прямий вплив на економіку держави.

Тому необхідне глибоке теоретичне осмислення сутності соціального захисту населення та обґрунтування соціальної політики як засобу економічного та соціального розвитку.

Розглянемо соціальні трансферти при різних формах влаштування дитини.

Допомога при усиновленні дитини призначається на кожну дитину незалежно від віку, у розмірі, встановленому для виплати допомоги при народженні першої дитини, а саме: у сумі, кратній 30 розмірам прожиткового мінімуму для дитини віком до шести років, на дату набрання законної сили рішення про усиновлення [2]. Розмір допомоги при усиновленні дитини з 01.01.2014 року становить 30960 грн. Вважаємо, що ця норма закону не стимулює усиновлення, оскільки при усиновленні двох та більше дітей розмір виплат не збільшується, тому необхідно переглянути розміри виплат допомоги при народженні та усиновленні дітей. Варто наголосити, що уряд планує встановити єдиний розмір допомоги при народженні дитини, незалежно від черговості. На нашу думку, це дозволить відновити принцип соціальної справедливості при народженні та усиновленні дітей.

Хоча розмір допомоги при усиновленні становить 30 прожиткових мінімумів для дитини віком до шести років та з урахуванням того, що на усиновлену дитину призупиняються всі соціальні виплати та гарантії, це не така вже і велика сума. Тому було б доцільно розробити єдину систему усиновлення дітей з пільгами для прийомних батьків (на сьогодні вона не є мотиваційною та повноцінною) та розробити систему, за якою дитина набуватиме статусу усиновленої, додавши до нього якусь соціальну пільгу, наприклад - пільговий вступ до вищого навчального закладу. Ми вважаємо, що саме такий підхід стимулював би до збільшення кількості усиновлених дітей.

Допомога на дітей, над якими встановлено опіку чи піклування, надається у розмірі, що становить два прожиткових мінімуми для дитини відповідного віку [2]. Прожиткові мінімуми для різних категорій населення на 2014 рік в Україні встановлені Законом "Про Державний бюджет на 2014 рік" [3].

Соціальний захист дитини - це комплексна державна політика, яка спрямована на її влаштування в сімейні форми виховання, повне державне забезпечення та соціальні гарантії, контроль їх виконання. Пропонуємо проаналізувати інформацію щодо розвитку сімейних форм виховання відповідно до даних Департаменту сім'ї та дітей Міністерства соціальної політики України [4].

Станом на 01.01.2013 в Україні проживало 92865 дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування.

У прийомних сім'ях та дитячих будинках сімейного типу виховувалось 11751 дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування.

Слід зауважити, що кількість дітей у прийомних сім'ях та дитячих будинках сімейного типу щороку зростає.

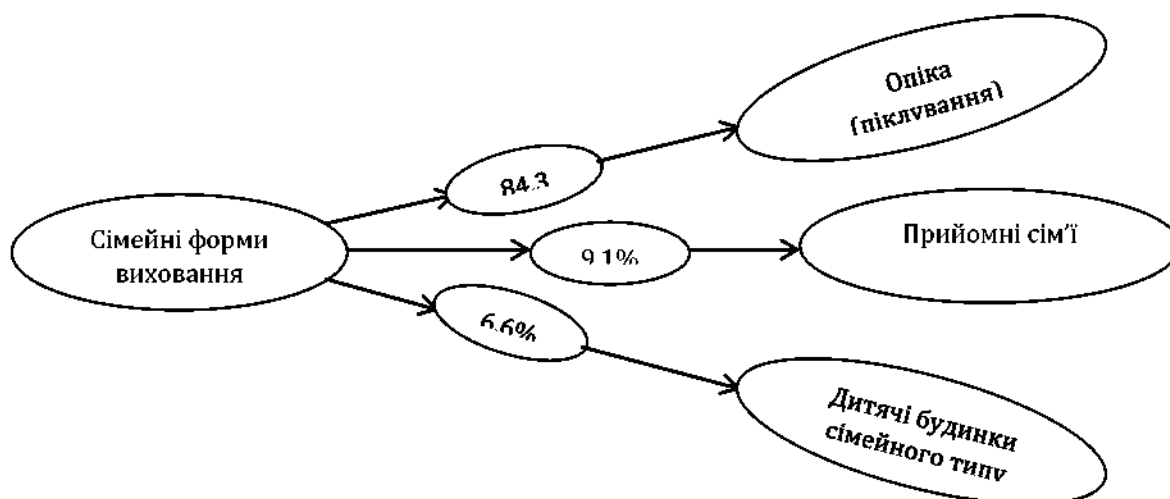
Протягом 2012 року 2407 дітей, які з різних причин втратили батьківське піклування, були влаштовані в прийомні сім'ї та дитячі будинки сімейного типу.

Станом на 01.01.2013 р. в Україні функціонувало:

- 740 дитячих будинків сімейного типу, в них виховувалось 4932 дитини;
- 3856 прийомних сімей, у яких виховувалось 6819 дітей.

Станом на 01.01.2013 року у сімейних формах виховання (опіка, піклування, прийомні сім'ї та дитячі будинки сімейного типу) виховувалось 75010 дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, що складало 80,7 % від загальної кількості дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, що на 4,3 % більше, ніж у минулому році. Варто наголосити, що така тенденція зберігається і сьогодні.

Отже, в усіх регіонах України спостерігалось зростання кількості дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, задіяних у сімейних формах виховання (рис. 1). Станом на 01.01.2013 року у сімейних формах виховання (опіка, піклування, прийомні сім'ї та дитячі будинки сімейного типу) виховувалось 75010 дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, що складало 80,7 % від загальної кількості дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, що на 4,3 % більше ніж у минулому році. Варто наголосити, що така тенденція зберігається і сьогодні.

Рис. 1. Розвиток сімейних форм виховання на основі [4]

Дотримання прав та соціальний захист інтересів дитини-сироти та дитини, позбавленої батьківського піклування, є одним із головних пріоритетів соціальної політики держави. Ефективна реалізація державної політики щодо соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, вимагає тісної співпраці всіх гілок влади. На регіональному рівні створено державні структури - служби у справах дітей та центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, на які відповідно до ратифікованих міжнародних угод покладено весь комплекс основних питань щодо соціального захисту прав та законних інтересів дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування.

Пріоритетним напрямком національної та фінансової політики уряду України є соціальний захист дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, оскільки інвестування в дітей є найбільш ефективною гарантією майбутнього процвітання України. Варто згадати, що з січня 2009 року розмір соціальних виплат на дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, збільшився вдвоє. Попри фінансову кризу, підвищення рівня бідності, теперішній військовий стан України держава повністю виконує всі соціальні зобов'язання. Вкрай важливо, щоб ці проблеми не призвели до зменшення соціальних гарантій у сфері соціального захисту дітей. Саме тому ми пропонуємо на законодавчому рівні посилити відповідальність батьків, яких позбавили батьківських прав відносно власних дітей, і всю відповідальність за дітей взяла на себе держава. Так, відповідно до статистики, з 92 тис. дітей-сиріт та дітей, які залишилися без батьківського піклування, 80 % мають живих батьків, які відмовилися від них добровільно або були позбавлені батьківських прав. Як правило, органи соціальної опіки позбавляють прав на дітей за невиконання батьківських обов'язків унаслідок зловживання алкоголем або наркотиками [5].

Навіть після позбавлення батьківських прав батьки зобов'язані сплачувати аліменти на дитину [6]. Ця норма закону практично діє тільки на папері. Вважаємо за доцільне внести зміни до Сімейного кодексу України в частині доповнення положення про обов'язковість розгляду судом у випадку позбавлення батьківських прав призначення аліментів на дитину. Ввести персональну відповідальність працівника, який веде особові справи дітей-сиріт, за контролем виконання рішення суду про стягнення аліментів. Відповідно до ст.182 Сімейного кодексу України передбачено, що мінімальний розмір аліментів на одну дитину не може бути меншим ніж 30 % прожиткового мінімуму для дитини відповідного віку. З огляду на вищевикладене, маємо наступний мінімальний розмір аліментів на одну дитину у 2014 році - для дитини віком до 6 років - 309,6 грн, для дитини віком від 6 до 18 років - 385,8 грн. Таким чином можна «зеконотити» соціальні трансферти на дитину, при цьому не зменшивши її соціальний захист, оскільки соціальні виплати на дитину нараховуються їй за мінусом аліментів [2]. Таким чином, відповідно до статистики, що близько 80 % дітей, позбавлених батьківського піклування, мають живих батьків, а це приблизно 73600 дітей, то мінімальний розмір аліментів на них становив би щомісячно від 22786560 (28394880) грн до 45573120 (56789760) грн, залежно від того, один чи двоє батьків сплачували б аліменти, та від віку дитини. Це не така вже і маленька сума для державного бюджету. Саме в цьому ми бачимо один із резервів ефективного використання соціальних виплат.

Висновки та перспективи подальших розвідок

У статті було вивчено та узагальнено поняття соціального захисту, розкрито сутність та функції соціального захисту дітей. Розглянуто сферу соціального влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених

батьківського піклування, та запропоновано власне бачення її структури. Детально проаналізовано кожну форму сімейного влаштування дитини, наголошуючи на їх принципових відмінностях. Розглянуто проблеми формування і функціонування системи соціального захисту дітей. Переглянуто державні соціальні стандарти для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Особливу увагу звернуто на соціальні трансферти, які змінюються на відміну від соціальних стандартів, залежно від форм влаштування дитини. Розроблено низку рекомендацій та пропозицій щодо розв'язання проблеми формування та функціонування системи соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, залежно від форм влаштування дитини:

- при усиновленні - було б доцільно розробити єдину систему усиновлення дітей з пільгами для прийомних батьків (на сьогодні вона не є мотиваційною та повноцінною) та розробити систему, за якою дитина набуватиме статусу усиновленої, додавши до нього якусь соціальну пільгу, наприклад - пільговий вступ до вищого навчального закладу. На нашу думку, саме такий підхід стимулював би до збільшення кількості усиновлених дітей;
- при опіці (піклуванні)- було б доцільно передбачити на законодавчому рівні механізм накопичення на рахунку дитини певної «недоторканої суми», мінімальний накопичувальний варіант соціального забезпечення (наприклад, депозит);
- при влаштуванні дітей у прийомну сім'ю чи дитячий будинок сімейного типу пропонуємо переглянути нарахування грошових виплат як пряму залежність прожиткового мінімуму на працездатну особу від кількості дітей, які виховуються в родині.

Вважаємо також за доцільне внести зміни до Сімейного кодексу України в частині доповнення положення про обов'язковість розгляду судом у випадку позбавлення батьківських прав призначення аліментів на дитину. Таким чином можна «зеконотити» соціальні трансферти на дитину, при цьому не зменшивши її соціальний захист.

Список літератури

1. Конституція України: Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. [Текст] – К.: Просвіта, 1996. – 80 с.
2. Порядок призначення і виплати державної допомоги сім'ям з дітьми [Електронний ресурс] : постанова Кабінету міністрів України від 27 грудня 2001 р. №1751 Київ. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1751-2001-%D0%BF>.
3. Про державний бюджет України на 2014 рік [Електронний ресурс]: Закон України від 16.01.2014 № 719-VII зі змінами, внесеними згідно із Законами. – Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/5515-17_43e1m Департаменту сім'ї та молоді за 2012 рік - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mlsp.kmu.gov.ua/document/149411/2.doc>.
4. Україна-2013: підсумки року. 80% українських сиріт мають батьків [Електронний ресурс] / Лілія Дворецька, НБН. – Режим доступу: <http://nbnews.com.ua/ua/tema/109312>
5. Сімейний кодекс України [Електронний ресурс]: закон України від 10.01.2002 року №2947-III із змінами, внесеними згідно із Законами – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2947-14>.

References

1. *The Constitution of Ukraine passed at the fifth session of the Verkhovna Rada of Ukraine on June, 28, 1996. (1996).* - K.: Education, 1996. – p. 80.
2. *The Cabinet of Ministers of Ukraine "Order of appointment and payment of public assistance to families with children" dated 27 December 2001 № 1751 Kyiv. (2001).* Retrieved September 15, 2013, from : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1751-2001-%D0%BF>.
3. *The State Budget of Ukraine for 2014 [Electronic resource]: the Law of Ukraine on 16.01.2014 no.719-VII, as amended by Laws-. (2014).* Retrieved April 15, 2014, from : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show / 5515-17>
4. *Statement of the Department of Family and Youth for 2012. (2013).* Retrieved September 15, 2013, from : <http://mlsp.kmu.gov.ua/document/149411/2.doc>.
5. *Dvorecka, L. (2014).* Ukraine-2013: summary of the year. 80% of Ukrainian orphans have parents. Retrieved April 15, 2014, from : <http://nbnews.com.ua/ua/tema/109312> .
6. *The Family Code Ukraine: Law of Ukraine of 10.01.2002, no.2947-III, as amended by Laws (2002).* Retrieved September 15, 2013, from : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2947-14>.

Стаття надійшла до редакції 30.04.2014 р.